

Lezen over genocide is een beperkt genoegen. Toch is het nodig om ook van dit soort inktzwarte bladzijden uit de geschiedenis kennis te nemen, al was het maar om leerlingen gefundeerd te kunnen vertellen waartoe de mensheid in staat is. Zowel voor als na de Tweede Wereldoorlog hebben zich enorme moordpartijen voorgedaan. De meesten van ons kennen het lot van de Armeniërs in het Turkse Rijk en weten van het afslachten van de oorspronkelijke bewoners van Namibië. Bekend zijn ook het lot van de Tutsi's in Ruanda, het schrikbewind van de Rode Khmer in Cambodja en de perikelen in het voormalige Joegoslavië. Toch was de organisatie van de misdaden zelden zo goed overdacht als in het geval van Auschwitz en andere concentratiekampen, zoals Treblinka, Sobibor en Majdanek. De in het boek opgesomde naakte feiten spreken voor zich. Het gaat over een onverteerbaar en onacceptabel stuk geschiedenis.

Volgens de meest betrouwbare schattingen zijn in Auschwitz en nabij gelegen kampen tenminste 1,1 miljoen mensen vermoord, van wie 90% een joodse achtergrond had. Ongeveer de helft van alle in de Tweede Wereldoorlog omgekomen Joden uit Nederland is in Auschwitz gestorven. Dat waren er ongeveer 50.000. Er werden 438.000 Hongaarse en 300.000 Poolse Joden in Auschwitz vermoord. Toen soldaten van het Rode Leger Auschwitz op 27 januari 1945 bevrijdden, troffen zij daar, naast 837.000 damesjassen, ondermeer 7,7 ton voor transport ingepakt mensenhaar aan, dat, berekende men, van zo'n 140.000 vrouwen afkomstig moest zijn.

Van de 7000 SS mannen en vrouwen die in het kamp dienst hebben gedaan, waren er na de oorlog nog minstens 6300 in leven. Slechts ongeveer 1000 van hen zijn opgespoord. Poolse verzoeken om uitlevering werden door de Bondsrepubliek steeds meer als een vernedering gezien en vanaf 1950 helemaal niet meer ingewilligd. De loochening (ontkenning en vergoelijking) van de nationaal-socialistische misdaden werd in de Bondsrepubliek tot 1985 gedekt door het recht op vrije meningsuiting. In 1973 verscheen een boek van de hand van een voormalig ss-personeelslid van Auschwitz, Thies Christophersen, waarin de 'Auschwitz-leugen' wordt beschreven. Van dit boek werden ondanks een verbod meer dan 100.000 exemplaren verspreid.

Dat de omvang van de catastrofe tot een reactie van ontkenning leidde, is goed voorstelbaar, maar het rechtvaardigt de vele in dit boek genoemde voorbeelden van revisionisme niet.

Auschwitz is uitgegeven ter ere van de herdenking van de bevrijding van Auschwitz, zestig jaar geleden. Als achtergrondinformatie is het zeer bruikbaar, al is het misschien raadzaam om leerlingen niet direct met te veel gruwelijke feiten ineens te confronteren. De slechte kwaliteit van de geplaatste foto's is in dit geval soms prettig.

Joke Noordstrand

AUSCHWITZ IN BEELDEN

Israel Gutman en Bella Gutman (ed.), *Het Auschwitz Album. Rapportage van een transport* (Uitgeverij Verbum: Laren 2005), 249 blz., prijs € 24,50;

Laurence Rees, *Auschwitz* (Anthos/Manteau: Amsterdam 2005), 333 blz., prijs € 24,50; DVD *Auschwitz. The Nazis and The 'Final Solution'*, BBC documentaire 2005, prijs € 19,99.

Als macaber icoon van de Tweede Wereldoorlog is concentratiekamp Auschwitz met drie publicaties naast het hiervoor besproken boek rijkelijk vertegenwoordigd bij de zestigjarige bevrijding. Steeds meer landen schenken aandacht aan de 27^e januari 1945, de officiële bevrijdingsdatum van het kamp. Ook in ons land werd, voor het eerst, van de herdenking integraal verslag gedaan op televisie. Auschwitz, het symbool van de holocaust, staat aan de basis van het collectief geheugen van een gemeenschappelijke Europa. De idee van 'dit nooit meer' is wat Europeanen bindt en vandaar uit beredeneerd is geen enkele aandacht in boekvorm of documentaire te veel.

De fotoreportage van de aankomst van een transport van Hongaarse joden in mei 1944 in Auschwitz-Birkenau is absoluut uniek. Van geen enkel transport is tot nu toe zo'n compleet beeldverslag terug gevonden. Het is dan ook verwonderlijk dat pas na ruim zestig jaar dit album aan het grote publiek beschikbaar wordt gesteld. Voor Holocaustontkenners is geen ontsnappen aan de historische realiteit meer mogelijk. Een pas gearriveerde trein ontdoet zich van zijn vracht. Voordat de deuren van de tientallen wagons open gaan, slenteren SS'ers over een zanderig laadperron. Het is een stilte voor de storm. Op het dak van één van de wagons staat een fotograaf. De schuiven gaan open en hij schiet zijn tweede plaatje. Drommen mensen op een perron. Jongens met plunjezakken, platte petten op, deken met touw op de rug opgebonden. Vrouwen met hoofddoeken en kinderen op de arm. Kinderen dragen kinderen. In groepjes kleven mensen aan elkaar, speurend naar bekenden. Een oudere man met een boodschappentas. Hele grote sterren. Een paar gestreepte gevangenen in uniform met zwarte of gestreepte pet op.

Halverwege het rolletje is de fotograaf bij de selectieprocedure aanbeland. De rommelige groep mensen is een foto later al getransformeerd tot een geordende brede rij. Mannen, vrouwen, kinderen door elkaar. Ze staren of kijken wat om zich heen. Foto's van rijen mensen. Jong en oud met een donkere blik in de ogen. Soms midden in het gezicht gefotografeerd. Twee afbeeldingen van wat de nazi's als het prototype van de jood beschouwden. Lange baarden en platte hoed op, een smalle haviksneus. Bij het omslaan van twee pagina's zijn al twee rijen gevormd. Mannen en vrouwen met kinderen apart. Op de achtergrond vertrekt een lange rij vrouwen en kinderen in tegenoverstelde richting van de rij wachtenden. SS'ers geven aanwijzingen. Een open vrachtwagen met twee dichte ijzeren tonnen komt voor rijden. Op de volgende foto lopen vrouwen in de richting van de vrachtwagen. Een vrouw met kind op de arm loopt uit de rij naar een plek buiten beeld. Op de achter-

grond is veel donkere rook te zien. Twee jonge vrouwen passeren de vrouw met kind en gaan de andere kant op.

Wie goed op de hoogte is van de geschiedenis vernietigingskampen herkent sommige beelden. Alleen zijn veel foto's ditmaal van een duidelijk onderschrift voorzien. Hier betreft het geen anonieme personen, maar mensen met een naam. Lili Jacob, die uiteindelijk in concentratiekamp Dora-Mittelbau werd bevrijd door de Amerikanen, vond dit album in een verlaten SS-barak onder een stapel kleren. Bij openstaan herkende ze haar broertjes en andere familie- en stadgenoten.

Het Auschwitz-album stond ze ten tijde van het proces tegen Adolf Eichmann af, zodat het bewijslast kon dienen. Twee keer eerder werd het uitgegeven. Op initiatief van nazi-jager Serge Klarsfeld, begin jaren zeventig en later in de Verenigde Staten onder redactie van Peter Hellmann. Tegenwoordig bevindt het album zich in Yad Vashem. Deze instantie renoveerde het in samenwerking met het Auschwitz-Birkenau State Museum en voegde nieuwe informatie toe. Na een uitvoerige inleiding van 65 pagina's met verschillende artikelen over de ontstaansgeschiedenis, doelen, taken en methoden van vernietiging in Auschwitz; het verhaal over de ondergang van de Hongaarse joden en de specifieke geschiedenis van Lili Jacob en het album, kan de lezer / kijker aan de forosessie beginnen. En als dan een paar uur later alles is doorgebladerd, dan waan je je in een andere wereld. Alsof je midden op de dag naar een heftige film hebt gekeken en plotseling in een fel zonlicht door een stad vol mensen loopt. Een gevoel van ontheemding en troosteloosheid overvalt je. Niets klopt er meer. Op je netvlies staan twee zussen gebrand met een starre verbeten blik op oneindig, een paar meters verwijderd van het voorportaal van de dood. Het is alsof ze het weten.

Auschwitz door Laurens Rees ligt in het verlengde van de zedelijke BBC documentaire *Auschwitz. The nazis & the 'Final Solution'*. In zijn inleiding legt de auteur uit dat hij zich al meer dan vijftien jaar met de nazi's en Auschwitz bezighoudt en ook na het maken van vele documentaires gefascineerd blijft. Het bestuderen van dit onderwerp blijft noodzakelijk en leidt tot steeds nieuwe inzichten.

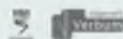
Rees' groeiende interesse viel samen met de val van de Berlijnse Muur in 1989. Hij noemt het een groot geluk, want daardoor kwamen archieven boven water die nog nooit door iemand waren geraadpleegd. Daarnaast nam hij honderden interviews af, waaronder met daders, die in tegenstelling wat veelal te doen gebruikelijk is, erkennen dat ze hebben deel genomen aan het vernietigingsproces. Natuurlijk ontkennen ze verantwoordelijkheden, maar het verschaft een bijzonder inzicht in de psychische mechanismen van getuigen die profiteerden van de grootste georganiseerde industriële moordpartij uit de geschiedenis.

Op een vreemde manier vullen boek en documentaire elkaar aan. Aanvankelijk irriteert het filmmateriaal, omdat de makers ervan acteurs hebben ingeschakeld die personen als kampcommandant Rudolf Höss en SS-Führer Heinrich Himmler moeten voorstellen. De acteurs zijn oneindig veel mooier en charmanter dan de afbeeldingen die van Höss en Himmler bekend zijn. Omdat deze beelden worden afgewisseld met ooggetuigeverslagen, van slachtoffers en

Het Auschwitz Album

Reportage van een transport

daders, ontstaat in de derde aflevering een soort van osmose. En ook hier is vooral het perspectief waaruit de daders hun verhaal doen boeiend. Geen gêne, noch opvallende schaamte of trots, maar doodgewone mensen die zich gedurende een bepaalde periode van hun leven op een plek bevonden die zou uitgroeien tot een macaber icoon. Zoals de historicus Christopher Browning al schreef, 'doodgewone mannen' die voordien, maar ook naderhand keurige huisvaders waren of werden. Mannen die zich niet verantwoordelijk wens(t)en te voelen, want de loop van gebeurtenissen hadden ze toch niet in de hand? Dat ze zagen en niet konden voorkomen, zich ondertussen verrijkten aan het systeem, ontkennen ze niet. Hun verklaring is simpel en klinkt universeel: 'iedereen zorgt toch goed voor zichzelf, want niemand anders doet het voor je?'

Zijn deze boeken en documentaire geschikt voor onderwijs? Natuurlijk niet zonder te voorzien van een gedegen achtergrond. Vertel over het Auschwitz-album, schaf het aan voor school en laat het rondgaan in de klas. Ervaring leert dat leerlingen dan op de docent afstappen met vragen en soms ook verhalen. Zelfs met de vraag waar ze dat boek kunnen kopen.

Maria van Haperen

OORLOGSJAREN IN BEELD

Het Polygoon Journaal in de Tweede Wereldoorlog (Waanders, Zwolle 2005) box met vijf dvd's, prijs € 49,95.

Het Polygoon Journaal heeft iets meeslepends. Op de tentoonstelling over de jaren vijftig in Den Bosch was het zaaltje waar wat journaalbeelden werden gedraaid goed vol toen ik er was. Je ziet iets uit het verleden en het commentaar daarop uit de tijd zelf van voortdurend dezelfde stem hoort er ook echt bij.

RECENCIES